

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนเทศบาล วัดโคกทิมทาราม สังกัดกองการศึกษา เทศบาลนครระยอง ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาในการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. โรงเรียนเทศบาลวัดโคกทิมทาราม สังกัดกองการศึกษา เทศบาลนครระยอง
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.1 กระบวนทัศน์และความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.2 ประเภทและระดับของการมีส่วนร่วม
 - 2.3 กระบวนการมีส่วนร่วม
 - 2.4 ลักษณะการมีส่วนร่วม
 - 2.5 ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.6 เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.7 เทคนิควิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.8 การจัดการเชิงกลยุทธ์
 - 2.9 การมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550
 - 2.10 แนวคิดจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารโรงเรียน
4. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
 - 4.1 ตำแหน่ง
 - 4.2 รายได้
 - 4.3 อาชีพ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โรงเรียนเทศบาลวัดโคกทิมทาราม สังกัดกองการศึกษา เทศบาลนครระยอง

โรงเรียนเทศบาลวัดโคกทิมทาราม สังกัดกองการศึกษา เทศบาลนครระยอง รับผิดชอบในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นหลัก ให้บริการการศึกษาแก่ประชาชนในพื้นที่เขตบริการของเทศบาลนครระยอง เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียน

2,431 คน ครู 106 คน 59 ห้องเรียน การบริหารงานแบ่งเป็น 6 ฝ่าย คือ 1) วิชาการ 2) กิจการนักเรียน 3) ธุรการการเงิน และพัสดุ 4) บุคลากร 5) อาคารสถานที่ และ 6) ความสัมพันธ์กับชุมชน โดยมีการบริหารจัดการศึกษา มีลักษณะดังนี้

1. การจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา

ได้ใช้แนวการจัดประสบการณ์ซึ่งหมายถึงหลักสูตรการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ที่มีใช้การศึกษาภาคบังคับ ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

2. การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา

จัดการศึกษาระดับประถมศึกษา ให้เด็กกลุ่มอายุย่างเข้าปีที่ 7 ถึงย่างเข้าปีที่ 16 ตามศักยภาพ ของโรงเรียน

3. การปฏิรูปการเรียนรู้

เตรียมความพร้อมให้ครูสามารถจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษา จัดหาและพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษาปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ พัฒนา เด็กที่มีความต้องการพิเศษให้มีความรู้ความสามารถเต็มตามศักยภาพ ตลอดจนการประเมินผู้เรียน ตามสภาพจริงจากผลงานผู้เรียน และการสังเกตพฤติกรรมและพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

4. การปฏิรูปครูและบุคลากร

พัฒนาครูให้มีความสามารถในการเรียนรู้ พัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มีความสามารถ ในการบริหารจัดการ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เตรียมบุคลากร เพื่อเข้าสู่โครงสร้างใหม่ตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 อีกทั้งส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษา มีคุณธรรม จริยธรรม ดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อการดำเนินงานดังกล่าวข้างต้น ผู้บริหาร โรงเรียนจึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ ซึ่งเป็นความต้องการสูงสุดขององค์กรไว้เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้องค์การ ไปสู่เป้าหมาย โดยมีพันธกิจเป็นเครื่องกำหนดขอบเขต และทิศทางในการไปสู่เป้าหมาย ดังนี้

วิสัยทัศน์

“โรงเรียนเทศบาลวัดโชติมิตราราม มุ่งจัดการศึกษาให้ได้มาตรฐาน พัฒนาความรู้ คุณธรรม จริยธรรม เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีโดยชุมชนมีส่วนร่วม”

พันธกิจ

1. บริหารจัดการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษา
2. พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์
3. พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ผู้เรียนมีสุขภาวะที่ดี
4. ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

เป้าประสงค์

1. ผู้เรียนจบการศึกษาภาคบังคับทุกคน
2. ผู้เรียนมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานครบทุกสาระการเรียนรู้
3. ผู้เรียนทุกคนดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

ยุทธศาสตร์ดำเนินงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การบริหารจัดการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะ

อันพึงประสงค์

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ผู้เรียนมีสุขภาวะที่ดี

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ด้านการ ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

นอกจากนี้ ยังได้กำหนดกลยุทธ์ บริหารจัดการเรียนการสอน ไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข โดยกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1. กลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต
2. กลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนาสื่อเทคโนโลยี
3. กลยุทธ์พัฒนาอาคารสถานที่และภูมิทัศน์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้
4. กลยุทธ์ส่งเสริมผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์
5. กลยุทธ์ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุนทรีย์และรักการ

ออกกำลังกาย

6. กลยุทธ์ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
7. กลยุทธ์สร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการสืบสานประเพณี วัฒนธรรม และ

วิถีชีวิตแบบพอเพียง

กลยุทธ์ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

เป็นกระบวนการส่งเสริมและสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ร่วมอนุรักษ์ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และให้โรงเรียนเป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยดำเนินการ ดังนี้

1. กิจกรรมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน
2. กิจกรรมงานสืบสานประเพณีลอยกระทง
3. กิจกรรมงานภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. กิจกรรมเทศบาลสัญจร
5. กิจกรรมรักษาระยะของ

6. กิจกรรมประชาสัมพันธ์งานโรงเรียน
7. กิจกรรมงานจุลสาร
8. กิจกรรมการทำเว็บไซต์
9. กิจกรรมเสียงตามสาย
10. กิจกรรมสำรวจความพึงพอใจของผู้ปกครองและชุมชนที่มีผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน
11. กิจกรรมสร้างเครือข่ายทางการศึกษา
12. กิจกรรมสานสัมพันธ์วันขอบคุณ
13. กิจกรรมสานสัมพันธ์วันเปิดเรียน
14. กิจกรรมห้องสมุดชุมชน
15. กิจกรรมส่งเสริมและฝึกอาชีพเพื่อสร้างรายได้

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

กระบวนการทัศน์และความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมขององค์การทางสังคม มีสองมิติ คือ การมีส่วนร่วมภายในองค์กรและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียหรือประชาชนต่อกระบวนการดำเนินงานขององค์การ ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแนวความคิดและแนวทางปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่กระบวนการทัศน์ทางวิชาการยังไม่ตกผลึกเป็นเอกภาพ โดยมีกระบวนการทัศน์ที่เป็นคู่แข่งกันสองกระบวนการทัศน์หลัก คือ กระบวนการทัศน์เสรีนิยม และกระบวนการทัศน์รากฐาน

กระบวนการทัศน์เสรีนิยม (Liberal Paradigm) มองถึงผลประโยชน์ของการมีส่วนร่วมเป็นหลักเน้นที่การเกี่ยวข้องของประชาชนจำนวนมากในการมีส่วนร่วม กระบวนการทัศน์นี้มีที่มาจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ และธนาคารโลก ที่มีอิทธิพลทางความคิดและนโยบายต่อประเทศกำลังพัฒนา จึงทำให้ประเทศกำลังพัฒนารับแนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนไปเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งในระดับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ระดับนโยบายและโครงการพัฒนาที่เป็นการมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจในกระบวนการตัดสินใจ เน้นให้ทุกกลุ่มเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมโดยวัตถุประสงค์และผลลัพธ์ที่สำคัญของการมีส่วนร่วม คือ การบรรลุการเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนส่วนใหญ่ กลุ่มนี้จึงมองการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นวิธีการ (Participation as a Means)

กระบวนทัศน์รากฐาน (Radical Paradigm) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของกลุ่มที่ด้อยโอกาสและกลุ่มคนยากจน เป็นความพยายามในการสร้างจิตสำนึกและเพิ่มพลังอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มที่ถูกกีดกันทางสังคมของกลุ่มที่ด้อยโอกาส เพื่อให้กลุ่มเหล่านี้ สามารถพึ่งตนเองและดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีได้ กระบวนทัศน์นี้จึงมองการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นเป้าหมาย (Participation as an End)

สหประชาชาติ (1975 อ้างถึงใน พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2543, หน้า 269) ได้นิยามการมีส่วนร่วมว่าเป็นการเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างกระตือรือร้นและความหมายของประชาชนจำนวนมาก ในระดับที่แตกต่างกันสองระดับ คือ 1) ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายประสงค์ของสังคม หรือแผนหรือโครงการ และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการบรรลุเป้าหมายเหล่านั้น 2) ในการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการ

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977, p. 6) ทั้งสองได้นิยามว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องใดที่ควรทำและทำ ด้วยวิธีการอย่างไร เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของแผนงานและโครงการ โดยการร่วมมือหรือสนับสนุนทรัพยากรอื่น ๆ ในองค์การหรือกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการร่วมรับประโยชน์ในโครงการพัฒนา และเกี่ยวข้องกับการประเมินผลโครงการพัฒนา กล่าวโดยสรุปเป็นการมีส่วนร่วมใน 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-Making) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Participation in Implementation) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Participation in Benefit) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation)

พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต (2543, หน้า 12) กล่าวว่า เหตุผลที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมระหว่างกลุ่มบุคคล
2. การมีส่วนร่วมทำให้คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น
3. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของ
4. การมีส่วนร่วมสร้างความโปร่งใส
5. การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างทุนทางสังคม (Social Capital)
6. การมีส่วนร่วมเป็นการเสริมสร้างอำนาจ (Empowerment)
7. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการใช้ภูมิปัญญาและความเชี่ยวชาญของท้องถิ่น

จากความหมายในแง่มุมต่างๆ ของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถสรุปความหมายครอบคลุมในทัศนที่สำคัญได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการดำเนินงานหรือกิจกรรมใด ๆ

ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถกำหนดการตัดสินใจดำเนินการและรับผิดชอบในผลของการตัดสินใจนั้น ร่วมกันจนสิ้นสุดการดำเนินงานหรือกิจกรรมนั้น ๆ

ประเภทและระดับของการมีส่วนร่วม

จินตนา สุจิตานนท์ (2547, หน้า 51) กล่าวว่า จากศึกษาค้นคว้าพบว่า นักวิชาการได้แบ่ง การมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนจบโครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมศึกษาปัญหาและความต้องการ ร่วมหาวิธีแก้ปัญหา ร่วมวางนโยบายและแผนงาน ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ และร่วม ปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ และร่วมประเมินโครงการ

2. การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง (Nongenuine Participation) หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วม เพียงบางส่วน โดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว

อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969) ใช้ระดับอำนาจของประชาชนผู้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นเกณฑ์ ในการจัดระดับการมีส่วนร่วม โดยจำแนกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาออกเป็น 8 ระดับ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การจัดแบบเบ็ดเสร็จโดยตรง (Direct Manipulation) เป็นการมีส่วนร่วมที่หน่วยงาน มักทำหน้าที่จัดการกับเรื่องราวต่าง ๆ แบบเสร็จและโดยตรง ไม่จำเป็นต้องให้ประชาชนรับรู้เรื่องราว เกี่ยวกับรายละเอียด

ขั้นที่ 2 การบำบัดรักษา (Therapy) เป็นการมีส่วนร่วมที่หน่วยงานมักทำหน้าที่เชิญชวน ประชาชนให้เข้าร่วมรับฟัง ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และร่วมตัดสินใจต่าง ๆ ไม่ให้ความสำคัญกับ การตอบข้อซักถามหรือการรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ จากประชาชนอย่างจริงจัง

ขั้นที่ 3 การร่วมให้ข้อมูลข่าวสาร (Informing) เป็นการมีส่วนร่วมที่หน่วยงานอาจเชิญชวน ตัวแทนประชาชนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ แต่ไม่ให้ความสำคัญกับความรู้สึก หรือทัศนคติต่าง ๆ ของประชาชนอย่างแท้จริง หลังจากที่ได้ทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสารแล้ว โดยหน่วยงานมักพิจารณาเลือกสรรที่เป็นประโยชน์ไปใช้ประกอบการตัดสินใจดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่ตนรับผิดชอบต่อไป

ขั้นที่ 4 การร่วมให้คำปรึกษา (Consultation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมักทำหน้าที่ ให้ข้อมูลและนำเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ตามความต้องการของหน่วยงาน อำนาจตัดสินใจยังอยู่ในมือ ของหน่วยงานราชการ

ขั้นที่ 5 การร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น (Placation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีโอกาสจุดประเด็นเรื่องราวที่ตนเห็นว่าสำคัญ เข้ามาบีบบบาทในข้อคิดเห็น นำเสนอในมุมมองของตน แต่หน่วยงานยังคงสงวนสิทธิในการตัดสินใจ ไว้เป็นภารกิจขององค์กร

ขั้นที่ 6 การร่วมเป็นพันธมิตร (Partnership) เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนเริ่มทำงานใกล้ชิดกับหน่วยงาน เริ่มมีอำนาจในการเสนอข้อคิดเห็นและข้อโต้แย้งต่าง ๆ ตลอดจนทำหน้าที่กระตุ้นให้หน่วยงานได้ตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลที่หลากหลาย

ขั้นที่ 7 การส่งตัวแทนเข้าร่วมใช้สิทธิในการตัดสินใจ (Delegated Power) เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับการคัดเลือกให้เข้าไปทำหน้าที่เป็นตัวแทนเพื่อออกความคิดเห็นนำข้อโต้แย้งและมีสิทธิโดยชอบธรรมในการร่วมตัดสินใจเชิงนโยบาย

ขั้นที่ 8 การควบคุมการตัดสินใจโดยพลเมือง (Citizen Control) เป็นการมีส่วนร่วมที่อำนาจในการตัดสินใจทั้งหมดอยู่ในมือประชาชนโดยหน่วยงานต่าง ๆ มักทำหน้าที่ด้านการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารประกอบการตัดสินใจของประชาชน

จินตนา สุขเจนนันท์ (2547, หน้า 51-53) กล่าวถึง ระดับการมีส่วนร่วมว่านักวิชาการบางกลุ่มได้แบ่งออกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. การถูกบังคับ ลักษณะนี้ประชาชนเข้ามาส่วนร่วมโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้
2. การถูกล่อ ลักษณะนี้ถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์
3. การถูกชักชวน ลักษณะนี้ราชการวางแผนไว้แล้วจึงชักชวน โดยประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ว่าเป็นโครงการที่ดีขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ
4. การถูกสัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะนี้ผู้วางแผนโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการของประชาชนโดยการประชุมและสัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาคืออะไร จะวางแผนแก้ปัญหายังไร และปฏิบัติอย่างไร อยู่กับการตัดสินใจของทางราชการ
5. การมีโอกาสเสนอความเห็น ลักษณะนี้ประชาชนเริ่มเข้าไปเสนอความเห็นเกี่ยวกับการวางแผนโครงการและการดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นของส่วนราชการ
6. การมีโอกาสเสนอโครงการ ลักษณะนี้ประชาชนมีโอกาสเสนอโครงการราชการกับประชาชน มีการปรึกษาหารืออย่างใกล้ชิด จะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขอย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอและร่วมปฏิบัติในโครงการ
7. การมีโอกาสตัดสินใจ ลักษณะนี้ประชาชนจะเป็นผู้ตัดสินใจทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินโครงการ

กระบวนการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977, pp. 40-42) จากสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ได้ใช้ขั้นตอนของการจัดทำโครงการและผลลัพธ์ที่ได้จากโครงการเป็นเกณฑ์ในการจำแนกการมีส่วนร่วมเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-Making) หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มโครงการ โดยมีการอภิปรายถึงปัญหาและความต้องการ มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดทางเลือกว่าควรจะทำโครงการหรือกิจกรรมใดบ้าง และตัดสินใจว่าจะทำโครงการหรือกิจกรรมใด และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในระหว่างการดำเนินงานโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Participation in Implementation) หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ ให้กับโครงการทั้งในด้านเงิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ และการมีส่วนร่วมในการบริหารและประสานงานโครงการ รวมทั้งความตั้งใจของบุคคลที่ตอบสนองในเชิงบวกต่อโครงการย่อยที่แตกแขนงจากโครงการใหญ่ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้โครงการประสบความสำเร็จ โครงการพัฒนาทั้งการพัฒนาชุมชน ชนบท การพัฒนาชุมชนเมือง หรือโรงเรียน อาจต้องการกำลังแรงงานและปัญญาจากประชาชนในท้องถิ่นในการปฏิบัติเพื่อให้โครงการเหล่านั้นดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่ต้องทราบไม่ใช่เพียงกำลังแรงงานที่ให้การสนับสนุน แต่รวมถึงการสนับสนุนนั้นมาจากใครด้วย สิ่งผู้จัดการการมีส่วนร่วมควรตระหนักและวิเคราะห์ คือ กลุ่มที่เข้าร่วมเป็นไปด้วยความสมัครใจหรือไม่สมัครใจ เป็นการเข้าร่วมแบบชั่วคราวหรือต่อเนื่อง และเป็นปัจเจกบุคคลหรือเป็นกลุ่ม

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits) มีสองนัย คือ เป็นทั้งร่วมรับประโยชน์และร่วมรับผลในทางลบจากโครงการพัฒนา ผลประโยชน์ที่ได้รับ ได้แก่ 1) ผลประโยชน์ด้านวัตถุ คือ การมีรายได้และทรัพย์สินเพิ่มขึ้นและมั่นคงมากขึ้น หรือการมีสาธารณูปโภคที่เพียงพอ มีประสิทธิภาพหรือคุณภาพดี 2) ผลประโยชน์ด้านสังคม ได้แก่ การได้รับการศึกษาหรือมีการรู้หนังสือมากขึ้น รวมทั้งการได้บริการด้านสังคมอื่น ๆ มากขึ้นและคุณภาพดีขึ้น 3) ผลประโยชน์ส่วนบุคคล ได้แก่ การมีความนับถือตนเองเพิ่มขึ้น มีพลังอำนาจทางการเมืองมากขึ้น และรู้สึกถึงความมีประสิทธิภาพของตนเอง ส่วนการได้รับผลกระทบทางลบมีหลายประการทั้งในด้านวัตถุ คือ การมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ด้านสังคม คือ ความแตกแยกและความขัดแย้งในชุมชน และด้านบุคคล คือ การที่ประชาชนมีความรู้สึกว่าตนเองไร้อำนาจ ไร้ศักดิ์ศรี และได้รับความอยุติธรรม เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation) เป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการประเมินโครงการทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การร่วมประชุมเพื่อทบทวนและประเมินการดำเนินงานที่ผ่านมา การร่วมเป็นคณะกรรมการหรือกรรมการในการประเมินผล หรือการร่วมเป็นคณะกรรมการในการวิจัยประเมินผล สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมกลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการ หรือการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการ เป็นต้น

สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2545 อ้างถึงใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2549, หน้า 23-24) ได้จัดประเภทการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยอิงพัฒนาการโครงการพัฒนาเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วยภารกิจสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

ภารกิจที่ 1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการนับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

ภารกิจที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ และการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

ภารกิจที่ 3 การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ ได้แก่ การนำเอากิจกรรมต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยเฉพาะในด้านการเพิ่ม การพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม

ภารกิจที่ 4 การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ ได้แก่ การแจกจ่ายประโยชน์ต่าง ๆ ในการพัฒนาอย่างยุติธรรม

ภารกิจที่ 5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อร่วมกันหาแนวทางแก้ไขในลำดับต่อไป

โดยสรุป แนวกระบวนการมีส่วนร่วมที่กล่าวมานั้นเป็นการมองกระบวนการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งมองไปที่การมีส่วนร่วมของประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอน (Step) การริเริ่มวางแผนกำหนดโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง (Continuous) จนกระทั่งยุติ (Break Through) การดำเนินงานโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา และหากพิจารณากระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานในโครงการหรือกิจกรรมดำเนินงานใด ๆ ตามบทบาทภารกิจขององค์กรหรือหน่วยงานหนึ่ง แล้วเปิดโอกาสให้องค์กรหรือหน่วยงานอื่นเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ โดยนำแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในฐานะที่ประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา

มาอธิบายกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมดำเนินงานใด ๆ ระหว่างองค์กรหรือหน่วยงาน ซึ่งผู้รับผิดชอบหลักให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานโครงการหรือการจัดกิจกรรม
2. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนด้านทรัพยากรหรือปัจจัยดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน
5. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์หรือผลผลิตที่เกิดจากการดำเนินการร่วมกัน

ไม่ว่าจะเป็นทางบวกหรือลบ

ลักษณะการมีส่วนร่วม

แครี่ (Cary, 1970 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 หน้า 144) จำแนกลักษณะการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมไว้ ดังนี้

1. เป็นสมาชิก (Membership)
2. เป็นผู้เข้าประชุม (Attendance at Meeting)
3. เป็นผู้บริจาคเงิน (Financial Contribution)
4. เป็นกรรมการ (Membership on Committees)
5. เป็นประธาน (Leader)

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphof, 1977 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 144) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาว่า โดยทั่วไปแล้วประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่าง ๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงิน หรือร่วมมือในองค์การหรือกิจกรรมเฉพาะด้าน เข้าร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาและร่วมในการประเมินผลโครงการ

โคเฮน (Cohen, 1996 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 หน้า 21-22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในงานพัฒนาสามารถอธิบายได้ใน 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในเชิงการกระทำ เกี่ยวข้องกับการที่บุคคลฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนได้อุทิศแรงกายในการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย
 2. การมีส่วนร่วมในเชิงเงินตรา ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่ชุมชนได้อุทิศเงินในการทำกิจกรรมต่าง ๆ
 3. การมีส่วนร่วมในเชิงความรับผิดชอบ เกี่ยวข้องกับ “การกระจายภารกิจและความรับผิดชอบ” โดยผู้ประสานงานหลักมักดำเนินการแบ่งสรรภารกิจ/ หน้าที่ให้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่มี
- ความสำคัญในพื้นที่

4. การมีส่วนร่วมในเชิงการตัดสินใจ เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงอำนาจในการตัดสินใจ ซึ่งนั่นหมายถึง การสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกในชุมชน ผ่านการออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ
กรณีการ ชมดี (2524 อ้างถึงใน สมคิด พรหมจ้อย, สุมาลี สังข์ศรี และวราวิทย์ กิตติคุณศิริ, 2550, หน้า 15-16) กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
5. การมีส่วนร่วมสัมพันธ
6. การมีส่วนร่วมชักชวน
7. การมีส่วนร่วมบริจาค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้เริ่ม
9. การมีส่วนร่วมบริโภค
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

ยงยุทธ นุราสิทธิ (2533 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 144) กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมว่ามีหลายระดับ ได้แก่

1. เป็นสมาชิก
2. เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม
3. เป็นสมาชิกที่ช่วยบริจาคเงิน
4. เป็นกรรมการ
5. เป็นประธานกรรมการ

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543, หน้า 146) สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมโดยพิจารณาในแง่มุมของกระบวนการมีส่วนร่วม ในแง่มุมของอำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม สามารถจำแนกออกได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน คือ การเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและประเมินผล
2. อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วมจึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชนเป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะ

หลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจบางอย่างที่ควรเป็นคือ การเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) แก่ประชาชน

สรุปได้ว่า แนวคิดลักษณะการมีส่วนร่วมดังที่กล่าวมานั้น สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ตามทัศนะของ White คือ การมีส่วนร่วมแบบเทียม (Pseudo-participation) และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine Participation) ซึ่งตัวชี้วัดหรือสิ่งบ่งบอกที่สำคัญที่สุดว่าการมีส่วนร่วมแท้จริงหรือไม่แท้จริงก็คือ “อำนาจการตัดสินใจ” ในเรื่องต่าง ๆ ตลอดกระบวนการของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ที่ผู้เข้าร่วมทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมหรือกล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง คือ “โอกาสในการมีส่วนร่วมและการมีบทบาทในการบริหารจัดการตลอดกระบวนการดำเนินงานในกิจกรรมที่ดำเนินการ”

ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากมุมมองของนักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนมองว่าการมีส่วนร่วมเป็นทั้งวิธีการ (Means) หรือเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและเป็นเป้าหมาย (Ends) ของการพัฒนา ซึ่งถ้ามองการมีส่วนร่วมในฐานะของวิธีการ ปัจจัยที่จะเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สำคัญ ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเกิดความกล้าในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจต่าง ๆ บนพื้นฐานของการเคารพสิทธิของผู้อื่น ตลอดจนการรับผิดชอบต่อผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกันและถ้าพิจารณาการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นเป้าหมาย ปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมหรือเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การเคารพในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของสมาชิกทุกคนที่เข้าร่วม

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทัศนะของนักวิชาการ องค์กรพัฒนาระดับโลกและผลการวิจัย ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543, หน้า 152-153) ได้สรุปไว้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ ได้แก่

- 1.1 การกำหนดนโยบายที่คำนึงถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมในท้องถิ่น
- 1.2 การสนับสนุนกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง
- 1.3 การสร้างช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน โดยระบบต่าง ๆ ของราชการ ที่เอื้ออำนวยและเพิ่มโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
- 1.4 มีการติดตาม ประเมินผล และการให้การสนับสนุนในภายหลัง

2. ปัจจัยด้านประชากร ได้แก่

- 2.1 การมีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา
- 2.2 การมีฝ่ายตัดสินใจริเริ่มกิจกรรมและรับผลประโยชน์
- 2.3 การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมหรือเป็นผู้นำท้องถิ่น
- 2.4 มีการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานอื่น
- 2.5 การได้รับการฝึกอบรม การศึกษาดูงานและรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

3. ปัจจัยด้านพัฒนา ได้แก่

- 3.1 การศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานและได้เรียนรู้สภาพแวดล้อม

ในทุก ๆ ด้านในชุมชน

- 3.2 การมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม
- 3.3 การค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพที่จะเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นและ

มีส่วนร่วมในงานพัฒนา

- 3.4 การรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา
- 3.5 การเป็นผู้สนับสนุนด้านการศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสาร วิทยาการใหม่ ๆ หรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 3.6 การมีความจริงใจและมีความผูกพันกับท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนเชื่อถือและศรัทธา
- 3.7 การดำเนินงานพัฒนาที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

4. ปัจจัยจิตใจ ได้แก่

- 4.1 การได้รับผลประโยชน์จากการได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา
- 4.2 การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนของโครงการพัฒนา

เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชน

อนุภาพ ธีรलग (2528 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 153) กล่าวถึง เงื่อนไขพื้นฐานที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณา มี 2 ประการ คือ

1. สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพของชุมชนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

2. การกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ประชาชนในการกำหนดกิจกรรมพัฒนา

ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2543 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 153-154) กล่าวว่า เงื่อนไขที่สนับสนุนประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ โครงการพัฒนาจะต้องมีความเรียบง่าย เป็นเจ้าของและมีความสะดวกต่อประชาชนที่จะมาเข้าร่วม รวมทั้งมีการกระจายอำนาจ

ความรับผิดชอบ เพื่อให้ประชาชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ในส่วนของนักพัฒนา ซึ่งเป็นฝ่ายสนับสนุนประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา จะต้องมีการศึกษาชุมชนร่วมกับประชาชน มีความตั้งใจทำงานพัฒนาและมีความพร้อมที่จะทำงานกับประชาชนและมีการรับฟังปัญหา และร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543, หน้า 155-156) ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับเงื่อนไขที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา ได้ข้อสรุปว่ามีเงื่อนไข 6 ประการ ดังนี้

1. เงื่อนไขทางการเมืองการปกครอง สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ได้แก่ การกระจายอำนาจทางการเมืองออกไปทุกระดับและกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้ประชาชน สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพของชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมสิทธิความเป็นพลเมือง
2. เงื่อนไขเกี่ยวกับโครงการพัฒนา ได้แก่ โครงการพัฒนามีความสะดวกต่อการเข้าร่วมของประชาชน มีการกระจายความรับผิดชอบ ชาวบ้านร่วมกันเป็นเจ้าของ มีการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ
3. เงื่อนไขเกี่ยวกับนักพัฒนา ได้แก่ ความตั้งใจ ความมุ่งมั่นในการทำงานพัฒนาและความพร้อมทั้งกายและใจที่จะทำงานกับประชาชน การรับฟังปัญหาและการร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน การศึกษาชุมชนร่วมกับประชาชน การสนับสนุนด้านกำลังใจเพื่อให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหา การสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยี
4. เงื่อนไขเกี่ยวกับผู้นำ ได้แก่ มีประวัติการทำงานเพื่อส่วนรวม มีความจริงใจและตั้งใจในการปรับปรุงสภาพของชุมชนได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน มีความสามารถในการกระตุ้นชาวบ้านเห็นถึงปัญหา
5. เงื่อนไขเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ได้แก่ การประสานการดำเนินงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการ การมีกองทุนหรือทรัพย์สิน ที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันเป็นเจ้าของ
6. เงื่อนไขทางสังคม-จิตวิทยา ได้แก่ ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกัน การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่ปรารถนา การเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม การมีอิสรภาพและมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม แรงจูงใจจากความสำเร็จของกลุ่ม

เทคนิควิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน มีเทคนิควิธีการหลากหลายประการ ที่นักพัฒนาจะต้องรู้จักนำไปประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์หรือเงื่อนไขเฉพาะกรณีเพื่อให้

กลุ่มที่มีส่วนร่วมหรือประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาเกิดความรู้สึกผูกพัน (Commitment) มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) และเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่ง ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2543, หน้า 160-161) ได้ข้อสรุปจากการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยจำแนกได้เป็น 3 วิธีหลัก ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เทคนิคทางจิตวิทยา มีแนวปฏิบัติ ดังนี้

1.1 การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ โดยการกระตุ้น และการให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา ฯลฯ

1.2 การสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมพันธเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน

1.3 การสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิก โดยผู้นำต้องให้ความสนใจต่อสมาชิกในกลุ่มเท่า ๆ กัน

2. เทคนิคการประชาสัมพันธ์ มีแนวปฏิบัติ ดังนี้

2.1 การใช้สื่อบุคคลติดต่อสื่อสารกันโดยตรง เช่น การประชุม การพบปะ การติดต่อผ่านผู้นำ ฯลฯ หรือการใช้สื่อมวลชน (Mass Media) เช่น เสียงตามสายเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การใช้เทคนิคดังกล่าวจะต้องขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยข้อมูลที่น่าสนใจจะต้องมีความถูกต้องและชัดเจน

2.2 ในกลุ่มคนยากจน หรือผู้ด้อยโอกาส จะต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยการช่วยเหลือ หรือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น เงิน ข้าวของ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

3. เทคนิคด้านการบริหาร มีแนวปฏิบัติ ดังนี้

3.1 การศึกษาชุมชนก่อนการพัฒนาชุมชน

3.2 การวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชนในชุมชน

3.3 การใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการทำงาน

3.4 การจัดโครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก

3.5 การพัฒนาผู้นำท้องถิ่นโดยการฝึกอบรม

3.6 การจัดเครือข่ายข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ

3.7 การสนับสนุนทรัพยากร เงิน วัสดุ วิชาการ และเทคโนโลยี

3.8 พฤติกรรมของผู้นำต้องทำตัวเป็นกลาง มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความเสียสละ

การจัดการเชิงกลยุทธ์

จินตนา บุญบงการ และณัฐพันธ์ เขจรนันท์ (2544, หน้า 28-181) ได้กล่าวถึง กลยุทธ์ ว่า กลยุทธ์ (Strategy) หมายถึง การตัดสินใจที่สัมพันธ์กับการคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

และเป็นการตัดสินใจบนฐานของสมมติฐานการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในอนาคต

การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) หมายถึง กระบวนการที่ประกอบด้วย การตัดสินใจ การวางแผน และการควบคุมการปฏิบัติงาน เพื่อที่จะสร้างความมั่นใจว่าองค์กรสามารถจะดำเนินการได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยที่การจัดการเชิงกลยุทธ์จะต้องคำนึงถึงปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของธุรกิจที่ดำเนินอยู่ ลักษณะของธุรกิจในอนาคต สภาพแวดล้อม การจัดสรรทรัพยากร และการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งการจัดการเชิงกลยุทธ์ มีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ การสร้างและดำรงรักษาความสามารถในการแข่งขัน และสร้างคุณค่าแก่ผู้เกี่ยวข้อง โดยการจัดการเชิงกลยุทธ์ จะมีประโยชน์ต่อองค์กร 4 ประการ คือ 1) กำหนดทิศทางขององค์กร 2) สร้างความสอดคล้องในการปฏิบัติ 3) สร้างความพร้อมให้แก่องค์กร และ 4) สร้างประสิทธิภาพในการแข่งขัน

กระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management Process) มีส่วนประกอบสำคัญ 5 ประการ คือ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมหรือที่เรียกว่า การวิเคราะห์ SWOT การกำหนดทิศทางขององค์กร การกำหนดกลยุทธ์ การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ และการควบคุมกลยุทธ์ จะเห็นว่ากลยุทธ์เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากตัวแปรต่าง ๆ ที่อาจก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกหรือปัจจัยภายในองค์กร ส่งผลให้ผู้บริหารจะต้องมีความตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อทำการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์ให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา ซึ่งสามารถจำแนกกลยุทธ์ของธุรกิจออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ กลยุทธ์องค์กร กลยุทธ์ธุรกิจ และกลยุทธ์ระดับหน้าที่

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (Environmental Analysis) เป็นงานสำคัญเชิงกลยุทธ์ เพราะเป็นขั้นตอนเริ่มต้นก่อนวางกลยุทธ์และการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ เป็นกระบวนการในการติดตาม ศึกษา และตรวจสอบสภาพแวดล้อมขององค์กร เพื่อกำหนดทั้งอุปสรรคหรือโอกาส ตลอดจนประเมินความสามารถในปัจจุบันและอนาคตที่จะมีผลกระทบต่อความสามารถในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร ถึงแม้ว่าแต่ละองค์กรจะมีขั้นตอนหรือวิธีการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน แต่องค์กรส่วนใหญ่จะมีเหตุผลสำคัญในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมร่วมกัน คือ เพื่อฝ่ายบริหารเข้าใจและสามารถดำเนินการตอบสนองให้สอดคล้องต่อการพลวัตของสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม ถือว่าเป็นพื้นฐานความสำเร็จขององค์กร การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน ดังนี้

1. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก (External Environment Analysis) ประกอบด้วย ปัจจัยที่อยู่เหนือการควบคุมขององค์กร การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายนอกสามารถสร้างโอกาส

และอุปสรรคต่อองค์การ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ การตรวจสอบสภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อทราบถึงข้อมูลสภาพแวดล้อมภายนอกว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง และพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนกลยุทธ์ขององค์การ โดยทำการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั่วไป สภาพแวดล้อมในอุตสาหกรรม และการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมในการแข่งขัน ซึ่งการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การตรวจสอบ การติดตาม การพยากรณ์ และการประเมินสภาพแวดล้อมทั่วไป เป็นสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลกระทบในวงกว้างต่ออุตสาหกรรม สภาพแวดล้อมภายนอกอาจจะมีอิทธิพลโดยตรงหรือโดยอ้อมแก่องค์การ ปกติการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั่วไปจะประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัจจัยที่สำคัญต่อไปนี้คือ สังคม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และกฎหมาย/ การเมือง หรือที่เรียกว่า “การวิเคราะห์ STEP”

2. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน (Internal Environment Analysis) เป็นการตรวจสอบและประเมินขีดความสามารถและข้อบกพร่องขององค์การ เพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางในการกำหนดอนาคต ตลอดจนส่งเสริมความเข้มแข็งและลดความอ่อนแอของธุรกิจ ซึ่งสามารถดำเนินการโดยการศึกษาทรัพยากรพื้นฐานดังต่อไปนี้ 1) การระบุและการแยกประเภทของทรัพยากร 2) การระบุความสามารถขององค์การ 3) การประเมินศักยภาพ 4) การเลือกกลยุทธ์ขององค์การ 5) การระบุช่องว่างทางทรัพยากร

การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation) เป็นกิจกรรมเชิงกลยุทธ์ที่ต่อเนื่องจากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงานเชิงกลยุทธ์ในแต่ละองค์การ โดยจะเริ่มต้นจากการกำหนดจุดมุ่งหมายขององค์การที่มีมักจะกล่าวถึงใน 4 ลักษณะ ได้แก่ วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์

การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ (Strategy Implementation) เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการกำหนดกลยุทธ์ที่ให้ความสำคัญกับการวางแผนและการดำเนินงาน เพื่อให้กลยุทธ์เกิดประโยชน์แก่องค์การอย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ จะเห็นว่าการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ มีความสำคัญต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลยุทธ์และองค์การ ซึ่งต้องอาศัยบุคคลที่สามารถดูแลการปรับเปลี่ยนความคิดให้เป็นความจริง โดยปกติก่อนการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ นักกลยุทธ์ต้องตอบคำถาม 3 ข้อ ได้แก่ ใครจะเป็นผู้นำแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัติ อะไรเป็นสิ่งที่ต้องการกระทำ และผู้ปฏิบัติควรต้องดำเนินการอย่างไร ประการสำคัญ ผู้ที่นำกลยุทธ์ไปปฏิบัติควรเข้าใจกรอบความคิดในการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติที่ประกอบด้วยภาวะผู้นำ วัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลง การติดต่อสื่อสาร ระบบการจูงใจ และโครงสร้างองค์การ อย่างไรก็ตามผู้ที่นำกลยุทธ์ไปปฏิบัติไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลกลุ่มเดียวกับผู้กำหนดกลยุทธ์ เนื่องจาก

ผู้กำหนดกลยุทธ์จะเป็นนักคิด ขณะที่ผู้ดำเนินกลยุทธ์จะเป็นนักปฏิบัติ ซึ่งบุคคลทั้ง 2 กลุ่มนี้ จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน โดยที่ผู้นำกลยุทธ์ไปปฏิบัติควรมีทักษะสำคัญ 4 ประการ คือ การมีปฏิสัมพันธ์ การจัดสรร การตรวจสอบและติดตาม และการจัดระบบ ซึ่งจะช่วยให้การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติมีประสิทธิภาพและมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง ขณะที่การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติสามารถจำแนกการดำเนินงานออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ ทำความเข้าใจกลยุทธ์ กำหนดแผนปฏิบัติการ ดำเนินงานตามแผน และประเมินโครงการ

การควบคุมกลยุทธ์ (Strategy Control) เป็นกระบวนการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการหรือไม่ ถ้าผลการดำเนินงานมีความเบี่ยงเบนจากเป้าหมายที่กำหนด จะต้องดำเนินการอย่างไรเพื่อให้องค์การประสบความสำเร็จในเชิงกลยุทธ์ การควบคุมกลยุทธ์เป็นกระบวนการที่ช่วยให้ผู้บริหารมั่นใจว่าการดำเนินงานด้านกลยุทธ์ขององค์การเป็นไปตามทิศทางและได้ผลลัพธ์ตามที่กำหนด การควบคุมกลยุทธ์จะช่วยผู้บริหารระดับสูงในการติดตาม ประเมิน และตัดสินใจแก้ปัญหาของการดำเนินกลยุทธ์ โดยที่การควบคุมกลยุทธ์จะจำแนกขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การกำหนดเกณฑ์และมาตรฐานการวัดผลการดำเนินงาน การเปรียบเทียบและประเมิน และการดำเนินการแก้ไข

การมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต (2543, หน้า 277-279) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เริ่มมีการกำหนดประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในปี พ.ศ. 2540 ต่อมารัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2550 ก็ยังคงกำหนดเรื่องการมีส่วนร่วมไว้ในหลายมาตรา ซึ่งได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ 3 ระดับ คือ การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสาร และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

1. การร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นสิทธิพื้นฐานของประชาชนในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยทุกประเทศ ดังที่ปรากฏในมาตรา 56 ซึ่งระบุว่า บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น และในพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 มาตรา 7 ระบุอย่างชัดเจนว่าหน่วยงานของรัฐต้องส่งข้อมูลข่าวสารของราชการอย่างน้อยดังต่อไปนี้ลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา

- 1.1 โครงสร้างและการจัดองค์กรในการดำเนินงาน
- 1.2 สรุปอำนาจหน้าที่ที่สำคัญและวิธีการดำเนินงาน
- 1.3 สถานที่ติดต่อเพื่อขอรับข้อมูลข่าวสาร หรือคำแนะนำในการติดต่อกับหน่วยงาน

ของรัฐ

1.4 กฎ มติคณะรัฐมนตรี ข้อบังคับ คำสั่ง หนังสือเวียน ระเบียบแบบแผน นโยบาย หรือการตีความ ทั้งนี้เฉพาะที่จัดให้มีขึ้นโดยมีสภาพอย่างกฎ เพื่อให้มีผลเป็นการทั่วไปต่อเอกชนที่เกี่ยวข้อง

1.5 ข้อมูลข่าวสารอื่นตามที่คณะกรรมการกำหนด

2. การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสาร

มาตรา 57 กำหนดไว้ ซึ่งมีตอนหนึ่งระบุว่า ก่อนที่หน่วยงานราชการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น ประชาชนมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว

มาตรา 67 ได้กำหนดใจความไว้อย่างชัดเจนตอนหนึ่งว่า การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก่อน รวมทั้งให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

และในมาตรา 59 ได้กำหนดว่าบุคคลย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์และได้รับแจ้งผลการพิจารณาดังกล่าวภายในเวลาอันเร็ววัน

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

มาตรา 87 ซึ่งมีเนื้อหาส่วนหนึ่งโดยสรุปคือ รัฐต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวางแผนเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมและการจัดทำบริการสาธารณะ

มาตรา 58 ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางการปกครอง อันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน

แนวคิดจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ถือว่าเป็น “ธรรมนูญการศึกษา” รัฐกำหนดขึ้นเพื่อแก้ไขหรือแก้ปัญหาทางการศึกษาและถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา และยังได้กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องยึดหลัก 3 ประการคือ 1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิต (Life-Long Education) และเป็นการศึกษาเพื่อประชาชน 2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

(All for Education) และ 3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จากหลักดังกล่าวได้เพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน พ่อแม่ผู้ปกครอง ในการจัดการศึกษาโดยปรากฏนัยสำคัญตามความในพระราชบัญญัติดังนี้

1. ด้านความมุ่งหมายและหลักการ ซึ่งปรากฏในมาตรา 8(2) ให้ยึดหลักว่าให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
2. ด้านทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ซึ่งปรากฏในมาตรา 9(2) การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้จัดการศึกษา และการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ
3. ด้านสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา ซึ่งปรากฏในมาตรา 12 ให้บุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
4. ด้านแนวการจัดการศึกษา ซึ่งปรากฏในมาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน
5. ด้านการบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ ซึ่งปรากฏในมาตรา 33 ให้คณะกรรมการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกอบด้วยรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ โดยตำแหน่งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรวิชาชีพ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนกรรมการประเภทอื่นรวมกัน ตามมาตรา 35 ให้องค์ประกอบของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา และคณะกรรมการการศึกษาและวัฒนธรรม ประกอบด้วยกรรมการ โดยตำแหน่งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรวิชาชีพ และผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนกรรมการประเภทอื่นรวมกันตามมาตรา 38 วรรคสอง คณะกรรมการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ปกครองและครู ผู้นำศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และ มาตรา 40 ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษา

ขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา ระดับต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ

6. ด้านครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งปรากฏในมาตรา 57 ให้นหน่วยงานทางการศึกษา ระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าว มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

7. ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ซึ่งปรากฏในมาตรา 58 ให้มีการระดมทรัพยากร และการลงทุนด้านงบประมาณการเงิน และทรัพย์สิน ทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศ มาใช้จัดการศึกษา

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยบุคลากรที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานั้นประกอบด้วยบุคลากรในสถานศึกษา และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการดำเนินงานของสถานศึกษา ได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครองชุมชน และนักเรียน ซึ่งบุคลากรของชุมชนเหล่านี้ จะเข้ามามีส่วนร่วมในงานวิชาการ งานด้านงบประมาณ งานด้านบุคลากร และงานบริหารทั่วไป โดยมีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีขั้นตอน อย่างต่อเนื่อง และจนยุติ กล่าวคือนับตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการตามแผน การกำกับติดตาม และการประเมินผล

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารโรงเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 6-17) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติให้มีหลักการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา ให้ระบบการจัดการศึกษาสอดคล้องกับระบบบริหารราชการแผ่นดินที่ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและประชาชน สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ตามกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ก่อให้เกิดการเรียกร้องคุณภาพการจัดการศึกษา จนทำให้เกิดการปฏิรูปทางการศึกษาขึ้น เพื่อให้การจัดการศึกษาของสถานศึกษาและชุมชนเกิดการเรียนรู้ได้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จุดเน้นสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาอยู่ที่การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจำเป็นต้องระดมสรรพกำลังทุกส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสามารถสนองตอบต่อความต้องการดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับกระแสประชาธิปไตยที่เข้มแข็งขึ้น สังคมได้เรียกร้องการมีส่วนร่วมในการปกครองมากขึ้นจนทำให้เกิดกระแสการกระจายอำนาจการปกครองตนเองของท้องถิ่น ซึ่งตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดให้กระจายอำนาจในการปกครองแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงเกิดพระราชบัญญัติว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 เพื่อลดปัญหาการจัดการศึกษาที่เป็นไปในลักษณะการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งขาดเอกภาพด้านนโยบายและการบริหาร ขาดระบบการกำกับตรวจสอบคุณภาพ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ขาดการพัฒนา นโยบายอย่างต่อเนื่อง และขาดความเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติให้มีหลักการการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา ให้ระบบการจัดการศึกษาสอดคล้องกับระบบบริหารราชการแผ่นดินที่ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและประชาชน โดยมีหลักดำเนินการ ดังนี้

1. การมีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ

ความเป็นเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในทางปฏิบัติ หมายถึง ความเป็นเอกภาพในการกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษามีมาตรฐานและทิศทางในการจัดการศึกษาเหมือนกัน แต่เปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นเลือกวิธีดำเนินการที่หลากหลายได้ด้วยตนเอง ส่วนกลางจะเพียงแต่กำหนดนโยบายให้คำปรึกษาแนะนำ ตรวจสอบมาตรฐานติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเท่านั้น

2. การกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาได้กำหนดให้กระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป (มาตรา 39) นอกจากนี้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 41 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น โดยมีเขตพื้นที่การศึกษาทำหน้าที่ประสานและส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา

3. การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

การกระจายอำนาจทางการศึกษาโดยยึดหลักการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคล ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะระดมทรัพยากรจากทุกส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามหลักการ ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) และเป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ชุมชนท้องถิ่นอย่างทั่วถึง

การกำหนดให้มีเขตพื้นที่การศึกษาและการกระจายอำนาจให้กับสถานศึกษา กำหนดให้มีคณะกรรมการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษา และคณะกรรมการสถานศึกษา

ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน ตลอดจนผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่ สามารถเข้ามาเป็นกรรมการ ร่วมให้การสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึง ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง ชุมชน ประชาชน องค์กรและสถาบันสังคมกับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

4. การประหยัด คู้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถตรวจสอบได้ การกระจายอำนาจ ทางการศึกษา โดยยึดหลักการประหยัด คู้มค่า คำนึงถึงการดำเนินการที่ลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการให้ได้ผลประโยชน์คู้มค่า ลดปัญหาความซ้ำซ้อนและความสูญเปล่าในการจัดการ โดยจัด โครงสร้างสายการบริหารที่สั้นลง มีเพียงการบริหารระดับส่วนกลางและการบริหารระดับองค์กรปฏิบัติ ในท้องถิ่นเท่านั้น นอกจากนี้การกระจายอำนาจยังเปิดโอกาสให้มีอิสระในการใช้ทรัพยากรบนหลักการ ของความคู้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดและสามารถตรวจสอบได้

5. ความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกัน การกระจายอำนาจทางการศึกษา โดยยึดหลักการ ความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกัน เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้รับ โอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้น

ผลกระทบของการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาต่อโรงเรียนและชุมชน

ทำให้เกิดอำนาจในการจัดการศึกษา ซึ่งหมายถึง ความเป็นอิสระในการดำเนินงานในการ จัดการศึกษาของโรงเรียน และชุมชน โดยอำนาจในการจัดการศึกษาดังกล่าว ประกอบด้วย

1. การกำหนดเป้าหมายและทิศทางในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

โรงเรียนจะต้องจัดการศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแตกต่าง จากเดิมที่กระทรวง และกรมเจ้าสังกัด จะกำหนดเป้าหมายและทิศทางการจัดการศึกษาให้โรงเรียน ดำเนินการ ผลของการกระจายอำนาจทางการศึกษา ทำให้บุคลากรในโรงเรียนและชุมชนต้องร่วมมือกัน กำหนดเป้าหมายและทิศทางในการจัดการศึกษาของโรงเรียน กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของ นักเรียนที่จบการศึกษา โดยร่วมกันวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสิ่งแวดล้อมในอนาคต พร้อมทั้งร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ของการจัดการศึกษาของโรงเรียน กำหนดภารกิจของโรงเรียน ที่จะต้องทำตลอดจน คุณลักษณะของนักเรียนที่ชุมชนท้องถิ่นต้องการ ความเป็นอิสระในการกำหนด เป้าหมายและทิศทางของโรงเรียนนี้จัดได้ว่าเป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาให้กับท้องถิ่น อย่างแท้จริง

2. การกำหนดหลักสูตรของตนเองให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

โรงเรียนมีอิสระในตนเองที่จะกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนให้เป็นไปตามความ ต้องการของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น รัฐจะกำหนดหลักสูตรแกนกลาง เป้าหมายการเรียนรู้ของกลุ่มวิชา ต่าง ๆ และกำหนดสาระการเรียนรู้ไว้เท่านั้น โรงเรียนจะต้องดำเนินการพัฒนาหลักสูตรการเรียน การสอนของตนเองทั้งหมด ตามองค์ประกอบของหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย จุดประสงค์ของหลักสูตร

โครงสร้างเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ อุปกรณ์ และแหล่งการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล เอกสารหลักสูตร ตำราเรียนคู่มือ เอกสารการวัดและประเมินผล

ดังนั้น หลักสูตรระดับสถานศึกษานี้จึงแตกต่างกันไปตามความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นที่แต่ละ โรงเรียนตั้งอยู่

3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับหลักสูตร

โรงเรียนมีอิสระที่จะจัดแผนการเรียน กิจกรรมการเรียนการสอน จัดทำสื่อ อุปกรณ์ และแหล่งการเรียนรู้ของตนเอง ที่สามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพของแต่ละคน ดังนั้น การร่วมกันกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการสอนของโรงเรียนร่วมกัน ระหว่างผู้บริหาร ครู และชุมชน จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะสามารถประสานงานและระดมทรัพยากรการเรียนรู้ในท้องถิ่นเข้ามาจัดการศึกษาได้

4. การวัดและประเมินผลการจัดการศึกษา

เป็นอำนาจของโรงเรียนในการดำเนินการ โดยโรงเรียนต้องพัฒนาเทคนิควิธีการวัดผล ที่ส่งเสริมพัฒนาการของนักเรียนได้สูงสุด

5. การบริหารจัดการกับทรัพยากรทางการบริหาร ประกอบด้วย เงิน คน และวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียน

บทบาทของชุมชนต่อการจัดการศึกษาตามแนวทางการกระจายอำนาจการจัดการศึกษา

1. กำหนดความต้องการในการจัดการศึกษาให้กับโรงเรียน โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษาและจัดทำแผนพัฒนาโรงเรียน

2. เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาโดยเข้าเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา

3. ส่งเสริม สนับสนุน การจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยให้ความร่วมมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้กับสถานศึกษา เช่น เป็นวิทยากร เป็นแหล่งฝึกประสบการณ์ ตลอดจนสนับสนุนทางการเงิน กำลังคน และวัสดุอุปกรณ์

4. ตรวจสอบผลดำเนินการในการจัดการศึกษา โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการประเมินผล และติดตามผลการดำเนินงานของสถานศึกษา

สรุปได้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติให้มีหลักการการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา ให้ระบบการจัดการศึกษาสอดคล้องกับระบบบริหารราชการแผ่นดินที่ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและประชาชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคล ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะระดมทรัพยากรจากทุกส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ตามหลักการ ทุกฝ่ายมี

ส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) และเป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ชุมชนท้องถิ่นอย่างทั่วถึง โดยชุมชนมีบทบาทต่อการจัดการศึกษาตามแนวทางของการกระจายอำนาจทางการศึกษา ดังนี้ 1) กำหนดความต้องการในการจัดการศึกษาให้กับโรงเรียน โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษา และจัดทำแผนพัฒนาโรงเรียน 2) เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา โดยเข้าไปเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา 3) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยให้ความร่วมมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้กับสถานศึกษา เช่น เป็นวิทยากร เป็นแหล่งฝึกประสบการณ์ ตลอดจนสนับสนุนทางการเงิน กำลังคน และวัสดุอุปกรณ์ 4) ตรวจสอบผลการดำเนินการในการจัดการศึกษา โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการประเมินผลและติดตามผลการดำเนินงานของสถานศึกษา

ธนสาร บัลลังก์ปัทมา (2551, หน้า 30) การจัดการศึกษาให้เกิดผลดี มีประสิทธิภาพ ตรงตามความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะผู้ปกครอง ต้องอาศัยกระบวนการ นำกระบวนการมีส่วนร่วมมาใช้ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ในมาตรา 8(2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่ง สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 58 ได้บัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมไว้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการปฏิบัติราชการทางปกครอง อันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สถานศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับจึงต้องปฏิบัติตาม โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้ปกครองควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาย่อมจะช่วยขับเคลื่อนให้การบริหารจัดการศึกษาดำเนินไปตามความต้องการของผู้ปกครองและชุมชน ช่วยให้สถานศึกษาได้รับการยอมรับจากชุมชน ชุมชนรักและหวงแหนสถานศึกษา ซึ่งส่งผลให้ผู้ปกครองและชุมชนสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา และให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่การศึกษาปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมินร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ

การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย นับตั้งแต่การแสดงความคิดเห็น การวางแผน การดำเนินการและการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการควบคุม กำกับ ติดตามและประเมินผล เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาให้เป็นไปตาม

วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถทำได้ทั้งทางตรง คือ ร่วมเป็นคณะทำงานและทางอ้อมร่วมวางแผนทางนโยบาย

กระทรวงศึกษาธิการ (2550, หน้า 88-90) ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และชุมชนในการจัดการศึกษา ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา
2. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง และชุมชน เป็นยุทธศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาควรระลึกถึง ซึ่งมีหลัก 10 ประการ คือ 1) สร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อชุมชน 2) ฝึกให้เป็นคนใจกว้างและมีจิตสาธารณะ 3) ตระหนักในสิ่งที่จำเป็นและขาดแคลน ไม่ว่างเฉย ทุกอย่างทำได้หากตั้งใจทำ 4) ต้องหมั่นสร้างและปรุงแต่งตนเองให้เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์เป็นที่ชื่นชมศรัทธาของชุมชนและเพื่อนร่วมงาน 5) อ่อนน้อมถ่อมตน วางตัวเรียบง่าย อยู่กับชุมชนและเพื่อนร่วมงานได้ตลอดเวลา 6) หลีกเลี่ยงการโต้แย้งที่ไร้เหตุผล พัฒนาทักษะการประนีประนอม 7) ให้การต้อนรับชุมชนด้วยบรรยากาศมิตรภาพ 8) พัฒนาเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อสำรวจจุดเด่น จุดด้อย เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา 9) หมั่นแสวงหาแหล่งงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จากหน่วยงาน บริษัท ห้าง ร้านค้า โดยใช้โครงการที่มีประสิทธิภาพ 10) สร้างและพัฒนาค่านิยม การสร้างสัมพันธภาพกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3. บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา มีดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา 2) การกำหนดนโยบาย เป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา 3) การประชาสัมพันธ์ สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา 4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรในการจัดการศึกษา 5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ควรดำเนินการ ดังนี้ 1) สำรวจความต้องการ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน 2) การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา 3) การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ 4) กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ 5) การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ 6) การสรุปผลการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการจัดการศึกษา นับเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น หากชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา รวมถึงการเชิญผู้ปกครองที่มีความรู้และมีเวลาว่างมาเป็นครูพ่อกุแม่ให้ความรู้ด้านวิชาการ ด้านภูมิปัญญากับบุตรหลาน ย่อมเกิดผลดีทั้งต่อโรงเรียนที่ได้บุคลากรเพิ่ม ส่วนผู้ปกครอง

ย่อมภาคภูมิใจที่ได้สอนบุตรหลานในโรงเรียน รวมถึงนักเรียนที่จะมีความเคารพและนับถือในตัวผู้ปกครองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารโรงเรียน เป็นบทบาทสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ที่มุ่งเน้นในชุมชนและท้องถิ่น ได้มีโอกาสเข้าร่วมในการบริหารการศึกษาในด้านต่าง ๆ โดยมีนักบริหารและนักการศึกษาได้ให้แนวคิดไว้ ดังนี้

ด้านการวางแผนจัดกิจกรรม

สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2545, อ้างถึงใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2549, หน้า 23-24) ได้จัดประเภทการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอิงพัฒนาการโครงการพัฒนาเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วย ภารกิจที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการ นับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

สมคิด พรหมจ้อย และคณะ (2550, หน้า 175) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการยกระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานตาม Roadmap กศน. ผลการวิจัยพบว่า ด้านการวางแผนกิจกรรม ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในระดับปานกลางในกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน ส่วนกิจกรรมอื่นมีส่วนร่วมในระดับน้อย

อัญชลี ตรงด้านกลาง (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การมีส่วนร่วมโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการวางแผนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.80 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.91)

เฉลิมพล อภัยวี (2546) ศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเขตอำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ พบว่า การมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดกิจกรรมของโรงเรียนกับชุมชน ด้านการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน และด้านประชาสัมพันธ์ของโรงเรียน อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการวางแผนเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน อยู่ในระดับปานกลาง

สุจิตรา ประทุมแผ้ว (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนบ้านหนองขาม อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางการบริหารและจัดการศึกษาในโรงเรียน มีส่วนร่วม

ในการกำกับติดตามประเมินผลการดำเนินงานและประชาสัมพันธ์ผลงาน โรงเรียน มีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการศึกษาในโรงเรียน และมีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อจัดการศึกษาตามลำดับ

มนชยา ประสงค์ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนเทศบาลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการวางแผนเกี่ยวกับแนวการจัดการศึกษาในโรงเรียนอยู่ในระดับปานกลาง

หุยนันท์ จันทะโฮ (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ตำบลหัวปลวก อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการวางแผนอยู่ในระดับปานกลาง

ด้านการจัดสรรทรัพยากร

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 หน้า 144) กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาว่า โดยทั่วไปแล้วประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่าง ๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงิน

หุยนันท์ จันทะโฮ (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ตำบลหัวปลวก อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา โดยภาพรวมและรายด้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการวางแผน ด้านการประเมินผล และด้านการจัดสรรทรัพยากร ตามลำดับ

สมคิด พรหมจ้อย และคณะ (2550, หน้า 175) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการยกระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานตาม Roadmap กศน. ผลการวิจัยพบว่า ด้านการจัดสรรทรัพยากรสำหรับกิจกรรมภาคีเครือข่าย มีส่วนร่วมในระดับปานกลางในกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่วนกิจกรรมอื่นมีส่วนร่วมในระดับน้อย

อัญชลี ตรงด่านกลาง (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านการระดมทรัพยากรส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อันดับหนึ่ง คือการมีส่วนร่วมในการชักชวนผู้อื่นให้สนับสนุนสถานศึกษา (ค่าเฉลี่ย 3.04 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.98)

องอาจ ไพศาลภูมิ (2546, หน้า 75) ได้ทำการวิจัยเรื่องศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี พบว่า ความต้องการในการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยด้านการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา เป็นด้านที่คณะกรรมการสถานศึกษาต้องการมีส่วนร่วมเป็นอันดับแรก

บำเหน็จ จินขาวำ (2545, หน้า 80) ได้ทำการวิจัยเรื่องศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี พบว่า ด้านการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

ชาญวิทย์ สุทธิ (2545, หน้า 78) ได้ทำการวิจัยเรื่องศึกษาความต้องการของผู้บริหารในการมีส่วนร่วมการบริหารโรงเรียนของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระยอง พบว่า ด้านการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก

ด้านการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

สมคิด พรหมจ้อย และคณะ (2550, หน้า 176) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการยกระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานตาม Roadmap กศน. ผลการวิจัยพบว่า ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในระดับปานกลางในกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ ส่วนกิจกรรมอื่นมีส่วนร่วมในระดับน้อย

หุยนันทน์ จันทะโฮ (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ตำบลหัวปลวก อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา โดยภาพรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย 2.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.85 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีส่วนร่วมด้านการดำเนินกิจกรรมตามแผน เป็นลำดับที่ 1 ค่าเฉลี่ย 2.91 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.90

อัญชลี ตรงดำนกลาง (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านการจัดกิจกรรมของโรงเรียน ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อันดับหนึ่ง คือ มีความยินดีที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของสถานศึกษาทุกครั้ง (ค่าเฉลี่ย 3.40 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.98)

มนชยา ประสงค์ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนเทศบาลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า การมี

ส่วนร่วมของชุมชน โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ มีส่วนร่วมในด้านการจัดกิจกรรมของโรงเรียนกับชุมชน ด้านการตัดสินใจในการบริหารและการจัดการศึกษาในโรงเรียน ด้านการระดมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อการจัดการศึกษาด้านการวางแผนเกี่ยวกับแนวการจัดการศึกษาในโรงเรียน และด้านการกำกับติดตามประเมินผลการดำเนินงานและประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียน ตามลำดับ

สุเจตต์ หุตงู (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาความต้องการของครูและผู้บริหารสถานศึกษาในการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระบบ เขตพื้นที่จังหวัดภูเก็ต พบว่า ความต้องการของครูและผู้บริหารสถานศึกษาในการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระบบ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านกิจกรรมที่มีการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก

บุญยง ครุศรี (2545) ศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่างคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 28 คน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 136 คน และปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 174 คน พบว่า คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยภาพรวม และด้านการจัดการเรียนการสอน อยู่ในระดับปานกลาง

จุฑารัตน์ จินประสา (2539, หน้า 59-61) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนของผู้นำชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยศึกษากับผู้นำชุมชนที่อยู่ในอำเภอทั้ง 6 อำเภอ 1 ถึงอำเภอ ของจังหวัดนครปฐม รวมจำนวน 300 คน พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนของผู้นำชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง

วินัย เชื้อเพชร (2533 อ้างถึงใน จักรกริช บุญเดช, 2542, หน้า 27) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของคณะกรรมการหมู่บ้าน ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

นิพนธ์ ประภาวดี (2539 อ้างถึงใน พรพัฒนา สวาทพงษ์, 2543, หน้า 46-47) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความร่วมมือของเครือข่ายภาคเอกชนในการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียน โดยศึกษาจากความคิดเห็นของผู้บริหารหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนและหัวหน้างานภาคเอกชน พบว่า ผู้บริหารหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนและหัวหน้างานภาคเอกชน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความร่วมมือของเครือข่ายภาคเอกชนในการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียน โดยภาพรวม

และปัจจัยด้านการดำเนินงานในเรื่องเกี่ยวกับการประเมินผลเมื่อเสร็จสิ้นโครงการพัฒนางานการศึกษา
นอกโรงเรียน อยู่ในระดับมากที่สุด

ด้านการติดตามและประเมินผล

นิพนธ์ ประภาวดี (2539 อ้างถึงใน พรพัฒนา สวาทพงษ์, 2543, หน้า 46-47) ศึกษาปัจจัย
ที่ส่งผลต่อความร่วมมือของเครือข่ายภาคเอกชนในการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียนโดยศึกษา
จากความคิดเห็นของผู้บริหารหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนและหัวหน้างานภาคเอกชน พบว่า
ผู้บริหารหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนและหัวหน้างานภาคเอกชน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัย
ที่ส่งผลต่อความร่วมมือของเครือข่ายภาคเอกชนในการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียน โดยภาพรวม
และปัจจัยด้านการดำเนินงานในเรื่องเกี่ยวกับการประเมินผล เมื่อเสร็จสิ้นโครงการพัฒนางานการศึกษา
นอกโรงเรียน อยู่ในระดับมากที่สุด

องอาจ ไพศาลภูมิ (2546, หน้า 75) ได้ทำการวิจัยเรื่องศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วม
จัดการศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา
สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี พบว่า ความต้องการในการมีส่วนร่วม
ของคณะกรรมการสถานศึกษา โดยรวมและด้านกำกับและติดตามการดำเนินงานตามแผนของ
สถานศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง

ประจวบ สือประสาร (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา
ของคณะกรรมการโรงเรียนขยายโอกาส พบว่า คณะกรรมการโรงเรียนขยายโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม
ในการประเมินอยู่ในระดับมาก

นภดล นามวงษา, สุวรรณ โชติสุกานต์ และอรสา โกศลนันทกุล (2551) ได้ทำการวิจัย
เรื่องความต้องการการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารงานแนะแนวโรงเรียน สังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษา จังหวัดสระแก้ว พบว่า ระดับความต้องการการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง จำนวน
4 ด้าน โดยภาพรวมและการมีส่วนร่วมในการประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง

สมคิด พรหมจ้อย และคณะ (2550, หน้า 176) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย
ในการยกระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานตาม Roadmap กศน. ผลการวิจัยพบว่า ด้านการ
มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ทุกกิจกรรมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย

ลลิตทิพย์ ศุภพฤกษ์ (2544) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน
ของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดภูเก็ต โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่าง
กรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดภูเก็ต ในปีงบประมาณ 2544 จำนวน 123 คน
พบว่า คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดภูเก็ต มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม
การศึกษานอกโรงเรียนทั้งโดยภาพรวม และด้านการติดตามประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง

บุญส่ง บุญทอด (2543) ศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมุกดาหาร โดยศึกษากับคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในจังหวัดมุกดาหาร จำนวน 42 ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ละ 5 คน รวมจำนวน 210 คน พบว่า คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยภาพรวม และด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามผล อยู่ในระดับปานกลาง

พรพัฒนา สวาทพงษ์ (2543) ได้ศึกษาปัญหาการปฏิบัติงานตามภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมคุณภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 5 ด้าน คือ ด้านการให้คำปรึกษาแนะนำแก่หน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่ ด้านการประชาสัมพันธ์งานการศึกษานอกโรงเรียน ด้านการประสานงานการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ด้านการตรวจเยี่ยมนิเทศให้คำปรึกษาแนะนำและติดตามผลการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และด้านการรวบรวมปัญหาอุปสรรคของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และให้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหามาอุปสรรคแก่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ตามความคิดเห็นของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 360 คน และพนักงานส่วนตำบล 57 คน รวมจำนวน 417 คน พบว่า บุคลากรโดยรวมและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล มีความเห็นว่าปัญหาการปฏิบัติงานตามภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมคุณภาพการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ด้านการให้คำปรึกษาแนะนำแก่หน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่ ด้านการรวบรวมปัญหาอุปสรรคของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหามาอุปสรรคแก่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ และด้านการตรวจเยี่ยมนิเทศให้คำปรึกษาแนะนำและติดตามผลการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน อยู่ในระดับมาก ส่วนปัญหาด้านการประสานงานการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนมีความเห็นว่าอยู่ในระดับปานกลาง ในขณะที่พนักงานส่วนตำบลมีความเห็นว่าปัญหาทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน คือ ด้านการประชาสัมพันธ์งานการศึกษานอกโรงเรียน ด้านการตรวจเยี่ยมนิเทศให้คำปรึกษาแนะนำและติดตามผลการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และด้านการรวบรวมปัญหาอุปสรรคของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน และข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหามาอุปสรรคแก่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภออยู่ในระดับมาก ส่วนที่เหลืออีก 2 ด้าน คือ ด้านการให้คำปรึกษาแนะนำแก่หน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ในการวางแผนการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่และด้านการประสานงานการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน มีความเห็นว่าอยู่ในระดับปานกลาง

ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ตำแหน่ง

ณัฐพันธุ์ เขจรนันท์ (2549, หน้า 174) ตำแหน่ง หมายถึง ระดับในการทำงานที่แสดงถึงอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ และผลประโยชน์ของแต่ละบุคคลในองค์การ เช่น บุคลากรปฏิบัติการ หัวหน้างาน ผู้จัดการหน่วย ผู้จัดการฝ่าย และผู้อำนวยการ เป็นต้น การเปลี่ยนตำแหน่งงานเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกองค์การ โดยการเปลี่ยนตำแหน่งจะเกิดขึ้นได้ 4 ลักษณะ คือ การเลื่อนตำแหน่ง (Promotion) การลดชั้น (Demotion) การโยกย้าย (Transfer) และการให้ออกจากงาน (Termination) ซึ่งการเปลี่ยนตำแหน่งสามารถเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ โดยวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนตำแหน่งมี 3 ประการ คือ 1) การปรับปรุงโครงสร้างและการดำเนินงานขององค์การ การปรับปรุงโครงสร้างขององค์การให้เหมาะสม จะส่งผลกระทบต่อทั้งตำแหน่งงานต่าง ๆ และปริมาณงานในองค์การว่าจะมีการเพิ่มขึ้นหรือลดลง โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่หลายองค์การได้ทำการรีปรับระบบ (Reengineering) มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานภายในองค์การ ทำให้ต้องมีการจัดโครงสร้างและตำแหน่งงานใหม่ 2) เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน บุคคลแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกันตามธรรมชาติ บุคคลหนึ่งอาจมีความเชี่ยวชาญในด้านหนึ่งและขาดทักษะในด้านหนึ่ง ซึ่งสมควรปรับบุคลากรให้เหมาะสมกับงาน นอกจากนี้การเปลี่ยนตำแหน่งงานที่เหมาะสมจะมีส่วนช่วยสร้างขวัญและกำลังใจ ตลอดจนจูงใจให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ 3) ส่งเสริมการปฏิบัติตามระเบียบขององค์การ กฎเกณฑ์และระเบียบวินัยถูกกำหนดขึ้นเพื่อความเรียบร้อยในการอยู่ร่วมกันของสมาชิก ซึ่งการเปลี่ยนตำแหน่งงานก็จะมีส่วนช่วยส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติตามระเบียบวินัยขององค์การที่ได้วางไว้ ถ้าบุคลากรปฏิบัติไม่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสมกับกฎเกณฑ์ขององค์การ อาจต้องโดนลงโทษด้วยการโยกย้ายหรือลดชั้น เพื่อให้เป็นบทเรียนหรือไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่สมาชิกคนอื่น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 อ้างถึงใน องอาจ ไพศาลภูมิ, 2546, หน้า 14) ได้กล่าวถึงปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม คือ ความสนใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความสนใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง ผู้น้อยก็ทำตาม

วิลาวรรณ รพีพิศาล (2554, หน้า 179) ตำแหน่งงาน หมายถึง ขอบเขต อำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ และผลประโยชน์ตอบแทน ที่ถูกจัดสรรตามโครงสร้างงานภายในองค์การ ดังนั้น การจัดการตำแหน่งงานจึงถือเป็นเรื่องปกติที่แต่ละองค์การปฏิบัติกัน อาจจะด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น การทำความดีความชอบ ความสามารถในการปฏิบัติงาน ความบกพร่องในหน้าที่งาน การปรับโครงสร้างและวิธีการปฏิบัติงานใหม่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมถึงการขยายหรือลดขนาดองค์การ เป็นต้น จะด้วยสาเหตุใดก็ตามการจัดตำแหน่งงานจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในลักษณะ

ของการเลื่อนตำแหน่ง (Promotion) การโยกย้าย (Transfer) การลดขั้น (Demotion) และการให้พ้นจากงาน (Retirement)

สรุปว่าด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงกำหนดตำแหน่งเป็นตัวแปรอิสระในการวิจัยครั้งนี้
รายได้

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2550, หน้า 22) หมายถึง “เงินหรือสิ่งของ” ที่บุคคลได้รับมาจากการทำงานหรือผลิตเองหรือจากทรัพย์สินหรือได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น ซึ่งประกอบด้วย 1) รายได้ประจำ ได้แก่ รายได้ที่เกิดจากการทำงานหรือผลิตเอง ได้แก่ ค่าจ้าง/ เงินเดือน รายได้จากการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรม วิชาชีพ (ที่ไม่ใช่การเกษตร) รายได้จากการประกอบการเกษตร และรายได้จากแหล่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่จากการทำงาน ได้แก่ เงินบำเหน็จ/ บำนาญ เงินประโยชน์ทดแทนต่าง ๆ เงินชดเชยการออกจากงาน เงินและสิ่งของที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลนอกครัวเรือน/ รัฐ/ องค์การต่าง ๆ รายได้จากทรัพย์สิน เช่น ค่าเช่าที่ดิน บ้าน ดอกเบี้ย และรายได้จากการลงทุน เช่น การซื้อขายหุ้น 2) รายได้ไม่ประจำ ได้แก่ เงินที่ได้รับเป็นรางวัล เงินถูกสลากกินแบ่ง เงินมรดก ของขวัญ เงินได้รับการประกันสุขภาพ อุบัติเหตุ ไฟไหม้ หรือค่านายหน้า

รายได้ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งส่งผลต่อการมีส่วนร่วม และด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงกำหนดรายได้เป็นตัวแปรอิสระในการวิจัยครั้งนี้

อาชีวะ ซึ่ง ฦกฐพนธ์ เขจรนนทน (2549, หน้า 152) ได้กล่าวว่า โดยปกติแล้วอาชีวะ จะหมายถึงงานที่บุคคลกระทำโดยใช้ความรู้ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เช่น แพทย์ พยาบาล วิศวกร ครู ทหาร เป็นต้น ซึ่งความหมายนี้เป็นความหมายทั่วไปที่ได้ครอบคลุมอย่างกว้าง ๆ ถึงงานของบุคคล

เบร็ดแรนด์ (Bertrand, 1958, pp. 147-157) ได้กล่าวถึง ปัจจัยทางวัฒนธรรมของประชาชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคลต่าง ๆ คือ อาชีพ สถานภาพทางสังคม การศึกษา ถิ่นที่อยู่อาศัย ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น เพศ อายุ และปัจจัยอื่น ๆ เช่น ทศนคติ ค่านิยม ลักษณะครอบครัว

สายพน เชื้อชูชาติ (2541) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า คณะกรรมการการศึกษาส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ส่วนในเรื่องปัญหาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการการศึกษาพบว่า คณะกรรมการการศึกษาไม่มีเวลาในการเข้ามามีส่วนร่วมเพราะต้องประกอบอาชีพ มีงานประจำ นอกจากนี้คณะกรรมการการศึกษาขาดความรู้ ขาดความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเอง

ประเวศน์ มหารัตน์สกุล (2546, หน้า 1) อาชีพ หมายถึง ผลที่เกิดจากการประกอบกิจกรรมของบุคลากรในช่วงระยะเวลาหนึ่งหรือตลอดชีวิต โดยอาชีพจะบ่งบอกถึงเป้าหมายของงานและ

เป้าหมายชีวิตของตนเอง คนที่มีอาชีพนั้นนอกจากเขาจะยอมรับในอาชีพของตนเองแล้ว เขายังควบคุมจัดการและสร้างโอกาสให้ตนเองประสบความสำเร็จในอาชีพด้วย

ธงชัย สันติวงษ์ (2546, หน้า 199) อาชีพ หมายถึง ลำดับที่ต่อเนื่องของประสบการณ์จากงานหลาย ๆ อย่างที่บุคคลหนึ่งได้เคยเข้าไปเกี่ยวข้อง และเคยปฏิบัติมาในช่วงระยะเวลาของชีวิตการปฏิบัติงานของเขา

สรุปว่าด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงกำหนดอาชีพเป็นตัวแปรอิสระในการวิจัยครั้งนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปราโมทย์ กิ่งแก้ว (2544) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง เปรียบเทียบบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดภูเก็ต โดยเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาตามสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

บำเหน็จ จินขาวำ (2545, หน้า 80) ที่ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี และพบว่า ด้านส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

องอาจ ไพศาลภูมิ (2546) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องความต้องการในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอมือเมือง จังหวัดชลบุรี พบว่า ความต้องการในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา โดยรวมและทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีความต้องการในการมีส่วนร่วมเป็นอันดับแรก ได้แก่ ด้านส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง

สมคิด พรหมจ้อย, สุมาลี สังข์ศรี และรววิทย์ กิตติคุณศิริ และคณะ (2550, หน้า 180) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการยกระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานตาม Roadmap กศน. พบว่า ในด้านการวางแผนจัดกิจกรรม ด้านการจัดสรรทรัพยากรสำหรับจัดกิจกรรมด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับปานกลาง

นพดล นามวงษา และคณะ (2551) ที่ได้วิจัยเรื่องความต้องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารงานแนะแนวโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จังหวัดสระแก้ว และพบว่าระดับความต้องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ใน 4 ด้าน คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วม

ในการประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อเปรียบเทียบระดับความต้องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจำแนกตามอาชีพ พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สุนทร เกิดสุข (2551) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาสถานศึกษาโรงเรียนกันทราราม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 3 พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ในระดับปานกลาง

หญษนันท์ จันทะโฮ (2552) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา ตำบลหัวปลวก อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี และพบว่า ผู้ปกครองที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

พิรศักดิ์ หม่อนกัณหา (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านแหลมโพธิ์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากระบี่ และพบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านแหลมโพธิ์ โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ย ดังนี้ ด้านบริหารงานบุคคล มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา คือ ด้านงบประมาณ และด้านบริหารงานทั่วไป และด้านวิชาการ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

อัญชลี ตรงด่านกลาง (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ด้านการวางแผน ด้านการตัดสินใจในการบริหารและการจัดการศึกษา ด้านการระดมทรัพยากร ด้านการจัดกิจกรรมของโรงเรียน และด้านการติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา และพบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยรวมและทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผลต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการเข้าใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคลเพื่อให้เกิดความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนในชุมชนมีความแตกต่างกันในลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจและการได้รับข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน โดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น 5 ขั้นตอน คือ 1) การวิเคราะห์-สังเคราะห์ปัญหาของผู้เรียนและชุมชน 2) การวางแผนการเรียนการสอนที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต 3) การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) การดำเนิน

กิจกรรมการเรียนรู้ 5) การประเมินผลกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญ
โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University